

Historie výuky ruského jazyka na MU **Eva Doleželová**

K aktuálním problémům vyučování ruskému jazyku dnes přistupujeme z různých hledisek a jazyk i způsoby jeho osvojování posuzujeme podle různých kritérií. Metodika výuky je zkoumána, popsána a rozpracována podle nejnovějších poznatků lingvistiky i jiných souběžných disciplín. Veškeré vědecké úsilí v této oblasti však směřuje k jednotnému cíli – dosažení určité úrovně znalosti a praktického ovládnání ruského jazyka nerodilým mluvčím.

V dnešní široké škále způsobů vyučování cizím jazykům (metod klasických i alternativních včetně využívání počítačů) jsem se ve svém příspěvku rozhodla vrátit do historie. Chci připomenout první kroky vyučování ruského jazyka na naší univerzitě při přípravě jeho učitelů.

Vysokoškolská příprava učitelů ruského jazyka byla u nás zahájena hned po roce 1918. Systém vzdělávání budoucích učitelů ruštiny byl v rámci tehdejších filosofických fakult obdobný jako u ostatních filologických disciplín. Maturanti se zapisovali bez jakýchkoli omezení – pro platnost semestru stačilo 10 hodin zapsaných týdenních přednášek. Cvičení, seminární, laboratorní a lektorská se do těchto hodin nepočítala. Praktická lektorská jazyková cvičení podléhala podle tehdejších zvyklostí poplatku.

Po stránce teoretického zaměření je zřejmá úzká souvislost vývoje výuky ruskému jazyku a tedy i příprava učitelů ruského jazyka s celkovým vývojem slavistiky na filozofických fakultách našich univerzit. V letech 1918 – 1940 působili na našich univerzitách jako profesori (řádní nebo smluvní) ruští a ukrajinští vědci. Připomeňme V. A. Francova na Univerzitě Karlově v Praze, S. G. Vilinského, N. N. Turnova, R. O. Jakobsona v Brně a A. I. Isačenka na Komenského univerzitě v Bratislavě. Ruská filologie se studovala v rámci Seminářů pro slovanskou filologii. V počátečním období se příliš důsledně neoddělovaly přednášky jazykové a literární ani u jednotlivých slovanských jazyků. Například na brněnské univerzitě, kde existoval slovanský seminář od jejího založení (1919) se jako první disciplína přednášela srovnávací gramatika slovanských jazyků. Teprve později se začíná formovat rusistika, která se zpočátku specializuje na přednášky literárního charakteru. Až v polovině 30. let se působením R. O. Jakobsona rozvíjí i jazykověda se zaměřením k ruštině.

Pro praktický výcvik posluchačů ruského jazyka znamenal mnoho zejména pobyt Sergeje Grigorjeviče Vilinského (1923-1940), který jako smluvní profesor především přednášel, vedl seminární cvičení, ale působil i jako lektor jazykových konverzačních cvičení. Přednášel zřejmě rusky, neboť názvy uváděné v Seznamu přednášek mají tituly uvedené v ruštině s českým překladem. Teprve později se uvádějí pouze česky. Škála jím přednášených témat je velmi široká, od lidové slovesnosti přes starou ruskou literaturu, literaturu XIX. století (monografické semestrové a dvousemestrové přednášky) až k problematice současné literatury a historii ruské žurnalistiky.

Pro přípravu budoucích středoškolských učitelů ruštiny znamenal značný přínos pobyt na brněnské univerzitě Romana Jakobsona (1933-1939) – významného představitele Pražské lingvistické školy. V jeho přednáškách a seminářích se posluchačům poprvé dostávalo uceleného pohledu na jazyk jako systém, zahrnující přednášky z fonetiky a morfologie, okrajově se dotýkal i otázek lexika a poměrně podrobné teorie překladu.

V období mezi dvěma válkami byl obsah přednášek a cvičení značně nesourodý, což souviselo s celkovým pojetím tehdejšího vysokoškolského studia. Přednášky a semináře byly zpravidla na vysoké teoretické i vědecké úrovni, avšak nepřihlížely k praktickým potřebám absolventa a nekladly si ani za cíl rozvíjet praktické mluvní návyky a řečové dovednosti.

Kriticky a podrobně hodnotil situaci v přípravě budoucích učitelů – slavistů v r. 1947 další u nás významný rusista L. V. Kopecký, který uvádí, že témata filologické výuky na filozofických fakultách bývají zpravidla určována jinými hledisky než hledisky

pedagogickými. Uplatňují se jiné záměry, snahy a činitelé jako např. metodologická časovost, vládnoucí vědecké školy a směry, osobní vědecké zájmy přednášejících, jejich vědecká kréda, také nahodilé okolnosti, nedostatek odborníků pro jisté oblasti filologických disciplín apod., takže se může snadno stát, že za celou dobu univerzitního studia kandidát učitelství neuslyší nic, coby bezprostředně potřeboval pro svou učitelskou praxi.

Způsob přípravy a úroveň praktické znalosti budoucích učitelů ruského jazyka v té době lze z materiálů posuzovat jen těžko. Při zkouškách nebyla praktická znalost jazyka ani zvláště požadována. Posluchači slyšeli ruský jazyk na přednáškách či seminářích a vzhledem k příbuznosti obou jazyků lze předpokládat dobrou pasivní znalost. Podle náplně literárních seminářů můžeme soudit, že četli díla v originále a připravovali referáty a vystoupení v ruském jazyce. Vedle odborných seminářů existovala praktická cvičení jazyková, někde nazývaná praktická oddělení, lektorské kursy či lektorská cvičení. Na brněnské fakultě probíhala praktická cvičení ruského jazyka jako lektorská cvičení pod názvem Kurs jazyka ruského pro začátečníky a Kurs jazyka ruského pro pokročilé. Po celou dobu existence této výuky na brněnské univerzitě, tj od r. 1923 až do uzavření českých vysokých škol u nás vyučoval v obou typech lektorských cvičení S. G. Vilinskij. Kurs pro začátečníky probíhal dvakrát týdně celkem 3 hodiny, kurs pro pokročilé jedenkrát týdně 2 hodiny.

Postavení brněnské meziválečné rusistiky je v dobovém kontextu zcela mimořádné. I přes dobovou podmíněnost názorů na vysokoškolské studium, sehrává brněnská univerzita velmi důležitou úlohu při přípravě středoškolských učitelů ruštiny. O smýšlení tehdejších profesorů i o tom, jak velký význam přisuzovali studiu ruského jazyka svědčí kromě jiného i fakt, že už v třicátých letech vystoupili s požadavkem zavést ruštinu do středních škol. Tento požadavek byl uskutečněn až po roce 1945, kdy se ruský jazyk stal prvním cizím jazykem a povinným předmětem všech všeobecně vzdělávacích škol.

Po roce 1945 nastal zásadní obrat v přípravě učitelů ruského jazyka. Byly založeny pedagogické fakulty zaměřené na praktické potřeby školy. Byly stanoveny přesné požadavky pro státní zkoušku z ruského jazyka, zkoušelo se nejen z předmětu samého, ale také z metodiky vyučování.

Po studijní reformě 1948-1949 se na filozofických fakultách odlišuje studium učitelské a odborné neučitelské- badatelské. Na všech filozofických fakultách vznikly katedry ruského jazyka a literatury. V pedagogické práci univerzit zůstávaly tradičně tři základní formy: přednášky, semináře a praktická jazyková cvičení. V prvním období tato praktická cvičení probíhala podle individuálního uvážení přednášejícího. Cvičení pod názvem „lektorská cvičení“ probíhala 2 hodiny týdně. Odborné zaměření lektora pak určovalo obsah, takže se v té době někde setkáváme s převládajícím fonetickým výcvikem, jinde byl kladen důraz hlavně na morfologická cvičení či na rozvoj slovní zásoby se zřetelem na rusko-českou interferenci.

Na brněnské filozofické fakultě vedli praktická cvičení tři lektori, každý s jinou obsahovou náplní a posluchači navštěvovali tato cvičení podle vlastního výběru a úvahy. V prvním období výuky ruskému jazyku (o jeho studium byl v prvních poválečných letech nesmírný zájem) nelze ještě hovořit o praktických jazykových cvičeních v tom smyslu jak je chápeme dnes. Přehlnuté posluchárny (na dělených praktických konverzačních cvičeních bylo 30 posluchačů i více) nedovolovaly procvičování řečových dovedností a neumožňovaly individuální práci s posluchači ani jejich zpětnovazební kontrolu. Praktické znalosti ruského jazyka se neprověřovaly a posluchač byl při získávání praktických znalostí odkázán většinou na samostatné studium a veškeré studium směřovalo až ke složení státních zkoušek.

V tomto počátečním studiu se výuka na pedagogických fakultách poněkud odlišovala, a to především kolektivnějším pojetím studia. Posluchači se připravovali ke zkouškám v kroužcích za účasti vyučujících. Vedle kladných stránek se projevovaly i jeho nevýhody, např. mírná klasifikace. Období konsolidace výuky ruštině na základních a středních školách

(1948-1951) našlo svůj odraz i při výuce ruského jazyka na školách vysokých. V uváděném období lze předpokládat, že konverzační témata jazykových cvičení navazovala na tematické okruhy uváděné v osnovách pro gymnázia z r. 1949, které již zdůrazňovaly rozvoj řečových dovedností. Formy, metody a prostředky vyučování praktickým cvičením závisely na vysokých školách stále na tom, co vyučující považoval za vhodné zařadit. Učebnice koordinovány nebyly, každá katedra publikovala vlastní skripta, podle nichž studenti pracovali. Teprve v šedesátých letech minulého století se ve výuce ruskému jazyku na vysokých školách objevuje jako hlavní cíl aktivní ovládnutí jazyka, zdůrazňuje se audioorální přístup a nácvik větných modelů jako metoda k jejich dosažení. Zkoumají se možnosti využívání audiovizuálních pomůcek, principů programovaného vyučování apod., při filologických fakultách se budují první jazykové laboratoře. Byly obnoveny pedagogické fakulty, které vychovávaly učitele ruského jazyka pro základní školy. Zatímco na filozofických fakultách probíhala praktická cvičení v podstatě beze změn, tj. tradičně se přejímá obsahová náplň z předešlých ročníků podle subjektivního názoru vyučujícího, na pedagogických fakultách byly přesně vymezeny požadavky na úroveň cílových jazykových dovedností a návyků včetně objemu reálií s orientací na potřeby učitele ruského jazyka ve školách. Byly stanoveny jak celkový obsah výuky, tak i jednotlivé tematické konverzační okruhy na každý semestr. Praktická konverzační cvičení byla dotována značným počtem hodin (6 hodin týdně v 1. ročníku, 4,3,2 hodiny v každém ročníku až do konce studia). Soubornou zkouškou z praktické znalosti (klasifikovanou jako součást závěrečné zkoušky) skládali posluchači-ruštináři na závěr studia.

V sedmdesátých letech byli učitelé ruského jazyka připravováni na pedagogických i filozofických fakultách podle jednotných studijních plánů a učebních osnov vydaných ministerstvem školství. Toto pojetí výuky kladlo důraz jak na znalosti z teorie jazykového systému, kvalitní praktické znalosti jazyka a reálií, tak i na schopnost tvůrčím způsobem tyto znalosti uplatnit.

Výuka ruského jazyka na naší univerzitě se zásadně změnila koncem minulého století po roce 1989 (po sametové revoluci). Ruština přestala být povinným předmětem a ze škol téměř zmizela. S poklesem zájmu o ruský jazyk ve společnosti došlo k velkému poklesu studentů i vyučujících na katedrách ruského jazyka a literatury na obou fakultách – pedagogické i filozofické. Přijímání jsou studenti s minimální znalostí (nebo zcela bez znalosti) ruského jazyka. Začíná se od základů výuky jazyka, sestaveny jsou nové osnovy pro takový typ studia, stanoveny jsou nové cíle. Velký důraz je kladen na využívání moderních technických prostředků, metod, distančního a samostatného studia. Ale to už je historie doby nejnovější.